

© Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi

ISSN: 1303-5134

www.insanbilimleri.com

Cilt: 2 Sayı: 2 Yıl: 2005
Yayın Tarihi: 14 Kasım 2005

Türk Felsefesinin İmkânı Üzerine*

Rahmi Karakuş

Türkiye’de farklı tarzlarda nitelendirilmekle birlikte bir felsefe etkinliği vardır. Varolan felsefe etkinliği dayandığı zeminler, ilgilendiği sorunlar, elde ettiği birikimler ve yöneldiği hedefler bakımından yaklaşık bir asırdır da düzenli olmamakla birlikte kısa aralıklarla sorgulanmaktadır.¹ Bir felsefe geleneği oluşturmak veya mevcut düşünce gelenekleri ile bağlantılı olarak yeniden yapılandırma gayretleri ile felsefe etkinliğimiz kendini dünya felsefeleri ile mukayese etmeye ve dünya felsefesi içindeki yerini görmeye de çalışmaktadır.² Bütün bu çalışmaların başlangıçta ‘Bizde Felsefe’, veya ‘Türkiye’de Felsefe’ şeklinde yapılırken son zamanlarda Türk Felsefesi başlığı ile yapılmakta oluşu -deyimim muhtevası için düşünülenler farklı olmakla birlikte- felsefe etkinliğimizin kendine güveninin oluştuğu şeklinde anlaşılabilir. Bu deyimle kastedilenlerin ortak yönü –her ne kadar bazıları Türkçe’yi felsefe için yeterli görmese de- Türkçe’de yürütülen felsefe etkinliğidir. Diğer konular söz konusu olduğunda zaman zaman kendini gizleyen yanlı bir bakış açısı ile bazı

*Rahmi Karakuş, SAÜ Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Felsefe etkinliği bakımından Türk felsefesinin durumunu genel olarak ilk değerlendirenlerden biri M.Ali Aynî’dir. ‘Darülfünun Tarihi, İstanbul 1927’ ve ‘İntikad ve Mülâhazalar, İstanbul 1923’ adlı çalışmalarında felsefe yayınları ile birlikte felsefe alanındaki durumumuz değerlendirilmektedir. Aynî daha sonra bu değerlendirmelere, katıldığı dünya felsefe kongreleri sonrasında izlenimlerini kaleme aldığı yazılarla devam etmiştir. Bkz., M.A.Aynî, ‘Altıncı Beynelmîl Felsefe Kongresi’, Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, İstanbul-1928, S.7. Bu yıllarda M.İzzet de ‘Türkiye’de Felsefe’, Hayat Mecmuası Ankara 1928, C.3, S.67 ve M.E.Erişirgil ‘Felsefe Adamı’, Milli Mecmua, İstanbul-1339, S.1; ‘Felsefe Neşriyatında Bir Terakki Hatvesi’, Mihrab Mecmuası, İstanbul-1339, S.3; ‘Hakikâten Felsefe Züğürdüyüz’, Mihrab Mecmuası, İstanbul-1341, S.30 gibi çalışmalarla Türkiye’deki felsefe etkinliğini değerlendirirler. Türk felsefe etkinliğini değerlendirme sadece Türk yazarlara ait kalmamış ülkemizde kuruculuk görevi olan E.v.Aster de benzer değerlendirme yazıları yayınlamıştır. Bkz. Ev.Aster, Felsefe Tarihinde Türkler, Türk Tarih Kongresi’nden ayrı basım, İstanbul-1937; ‘Felsefe ve İstanbul Üniversitesinde Felsefe Tedrisatı’, Felsefe Semineri Dergisi I, İstanbul-1939.

Bu ve benzeri değerlendirmelerin kapsamlı örneklerini H.Z.Ülken’in Türk Tefekkür Tarihi, (İstanbul 1933); Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü, (İstanbul 1935); Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, (İstanbul 1966) adlı çalışmaları oluşturur. Daha sonra bilhassa Cumhuriyetin 50. yılı ile birlikte M.Türker-Küyel’in Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Felsefe Eylemi, (Ankara 1976) ve ‘Türkiye’de Felsefe Eğitimi (1975)’ (Felsefe Kurumu Seminerleri, Ankara 1977)ni saymak gerekir. Yine bu dönemde N.Uygur da Türk Felsefesinin Boyutları, (İstanbul 1974) adlı çalışması ile bu değerlendirmelere katılmıştır. Kurumlaşma ile ilgili ilk değerlendirmelerden biri H.Z.Ülke’nin ‘Yeni Felsefe Cemiyeti ve Türkiye’de Felsefe Cemiyetinin Tarihçesi’, İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi, S.2, İstanbul 1943 adlı çalışmasıdır. Türk felsefe hayatını takip hususunda bir çok çalışmaları olan A.Kaynaradağ (Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Felsefe- Ankara 2002), başta olmak üzere 1980’li yıllarla birlikte bir çok Türk felsefecisinin konu ile ilgili değerlendirme çalışmaları olmuş ve olmaya devam etmektedir.

² Yukarıda 1.dipnotta adı geçen M.A.Aynî’nin değerlendirmesinden sonra karşılaştırmalı bir değerlendirme ihtiva eden yakın tarihli bir çalışma için bkz. A.Denkil, Düşünceler ve Gerçekler, (İstanbul 2003) içinde 1997’de kaleme alınmış ‘Türkiye’de ve Dünyada Felsefe Araştırmaları, s.71-80’ adlı çalışma.

Rahmi Karakuş: Türk Felsefesinin İmkamı Üzerine

çalışma tarzı, konu ve türlerini felsefe olarak kabul etmeyen anlayışlar olduğu da görülebilmektedir. Hatta felsefeciliği ve felsefe öğretimini ancak belli türden kişilerin vermesi gerektiği şeklindeki bir yaklaşımla bir sınıf teşekkülü veya uzmanlık taassubu fikrini uyandıran yaklaşımlar sezilmektedir. Felsefe eğitiminin orta ve yüksek okullarda yer almasından bu yana süren bir ayrılıkla felsefeyi³ İslam felsefesi/İslam Düşüncesi ekseninde anlayanlarla Batı Düşüncesi/Aydınlanma akımı veya Batı Düşüncesi/Yeni-Pozitivizm/Analitik felsefe şeklinde düşünenlerin bir mücadele içinde oldukları ve hatta Z.Direk'in ifadesi ile 'kutuplaşma'⁴ içinde oldukları görülmektedir.⁵ Felsefe etkinliğini belli bir akıma, belli bir alana, belli bir medeniyet çevresine ve belli bir tarihsel döneme hasretmenin meşruiyetini sorgulamaksızın savunulan bu görüşlerin değerlendirmesi bu yazının konusu dışındadır.⁶

Türk felsefesi başlığı ile yapılan bir soruşturmada felsefe adına belli bir kararın zemin alınması normal karşılanmalıdır. Felsefenin ne tür bir etkinlik olduğu, neleri nasıl ele aldığı, diğer alanlardan, gerek konu ve gerekse işleyiş olarak farkının ne olduğu açık veya dolaylı bir biçimde bu tür soruşturmalarda barındığı görülebilir. Felsefe adına belirlenen özellikler de ister istemez mevcut işleyiş ve birikimi buna göre yargılayan bir hal almakta ve bir kısım çalışmalarını felsefe dışı kabul etmektedir. Ancak bu durumun ilk sakıncası Türk felsefesi deyimini ile bir gelenek oluşturmayı veya bir geleneğe eklenmeyi hedeflerken, bu tip bir yaklaşımın ilk sakıncası bindiği dalı kesmek anlamına gelmektedir. Felsefe çalışmalarının dar bir özellikler alanına hapsedilmesi belli bir ekolü geliştirebilirse de gelenek oluşturma için lazım olan fikri çoğulcuğu imkansızlaştıracaktır. Kaldı ki günümüzde felsefi olan ile olmayanı akademik kriterlerle bile belirlemenin sakıncalarına dahi işaret edilmektedir.⁷ Oysa felsefeyi "Evrensel felsefe diye bir şey yoktur; ama felsefe sorunları

³ Daha fazla bilgi için bkz., R.Karakuş, Felsefe Serüvenimiz, İstanbul 1995; Felsefe Tasavvurumuz, Sakarya 2003; O.Kafadar, Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi, İstanbul 2000.

⁴ "Bugün, üniversitelerimizde 'resmî' felsefe haline gelebilmek için mücadele veren iki karşıt kutbun –belli bir tür İslam felsefesi ile belli bir tür Batı felsefesinin- kıyasıya birbirini dışlama çabası içinde olmaları, böyle bir kuruluşun içinde taşıdığı aşırı şiddetin tarihsel bir gönderimi, hatta kaynaklı bir zorunluluğudur." "Türkiye'de Felsefenin Kuruluşu", Zeynep Direk, Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, Defter ve Toplum ve Bilim Ortak Çalışma Grubu, İstanbul 1998, s.77.

⁵ "İslamcı hareketin siyasal güç kazanışı, (...) kimi 'İslamcı' düşünme eğilimlerinin 80'li yıllarda Türk felsefe dünyasındaki varlıklarını yaymaya başlamalarıyla bir koşutluk göstermiştir. Felsefedeki bu gelişimin başka bilim dallarında aynı belirginlikle yaşanıyor oluşu saptanmaya değer bir noktadır.

Felsefedeki İslamcı hareket nedir ve bu hareket varlığını ne anlamda genişletiyor? Önce kimi gözlemler: 80'li yıllardan beri üniversitelerde ve liselerde felsefe dersleri veren ki kiler arasında dinsel eğitim görerek yetişmiş olanlar sayıca artmıştır.⁹ Ağırlığı tanrıbilim olan bir eğitim sonucunda alınan felsefe dereceleri giderek çoğalmaktadır. Giderek daha çok sayıdaki ilahiyat fakültesi felsefe lisansınınkine eşdeğer haklar sağlayan dereceleri vermeye başlamıştır.¹⁰ Ayrıca tanrıbilim eğitimi kökenli olsun ya da olmasın, felsefeyi İslam düşüncesini temel alarak yapmayı felsefe programlarını bu biçimde yeniden yapılandırmayı savunan öğretim üyelerinin sayılarında da bir artış vardır. Böyle bir eğilimin ülkenin hemen tüm felsefe bölümlerinde kimi taraftarlar bulmaya başladığı görülmektedir.

Burada bir yanlış anlamadan ve ona bağlı olarak yapılabilecek hatalı bir değerlendirmeden dikkatle kaçınmak gereklidir. İslam düşünce tarihi, felsefe içinde saygın yeri olan bir daldır. Bu dalda uzmanlaşmış olup değerli çalışmalar yapan öğretim üyelerini, İslam düşüncesini Türk felsefesi için bir ideoloji haline getirmek isteyenlerle karıştırmamalıdır. İslam düşüncesini günümüzün Türk felsefesinin temeline yerleştirmek, düşüncü tarihindeki eski bir dönemin tanrıbilimsel ağırlıklı söylemini bugünkü felsefeye temel öğreti haline getirmek olur. 'İslamcı' diye andıklarımızın önerdiği budur. Kaldı ki, onların birçoğu kendilerine 'uzmanlık dalı' olarak İslam düşünce esi ya da tanrıbilimi dışındaki alanları seçiyor: Örneğin özdeklilik, pozitivizm ya da bilim tarihi bunlar arasında." S.98-97

⁶ Farklı bakış açılarını sorgulama çalışması örneği olarak bkz. Zeynep Direk, 'Türkiye'de Felsefenin Kuruluşu', Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, Defter ve Toplum ve Bilim Ortak Çalışma Grubu, İstanbul 1998; Osman Kafadar Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi, İstanbul 2000; Hakan Poyraz 'Var mı, Yok mu? Osmanlı'da "Felsefe Yoktur" İddiası Üzerine', Türk Yurdu, S.148-149, Ankara 2000; Osmanlılarda Felsefe Eğitimi, Osman Kafadar, Türk Yurdu S.148-149, Ankara 2000. İsmail Kara, Bir Felsefe Dili Kurmak, Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkiye'ye Girişi, İstanbul 2001.

⁷ Ömer Naci Soykan, 'Felsefe Mühendisliği ve Türkiye'de Felsefe' başlıklı yazısında ve özellikle dipnot 1'de (s.280) konu

evrensel olabilir. Bu sorunlar, mutlaka belli bir dil-kültürde ele alınır ise o dil-kültürün az ya da çok damgasını taşır. Bu damga, kimi zaman doğrudan doğruya sorunun varlığını bile belirler. Bu yüzden her felsefe sorununun bile evrensel olduğu söylenemez”⁸ veya “Biricik bir felsefe (felsefe tarzı: felsefe yolu) yok felsefeler, vardır. Her felsefenin kendisiyle yapıldığı herhangi bir doğal dil de bile biricik bir felsefe yok, felsefeler vardır.”⁹ ya da “ a) Çok sayıda felsefelerin, felsefe tiplerinin birlikte yer aldıkları alan olarak felsefe b) Belli bir felsefe anlayışının, felsefe tipinin adı olarak felsefe”¹⁰ şeklinde anlamak da mümkündür. Bu tür bir bakış açısı felsefe hayatımızı sorgularken daha başlangıçta felsefe nedir sorusuna takılmadan ilerlemeyi sağlayacaktır. Herhangi bir nesnenin olduğu gibi herhangi bir etkinliğin de tam tanımını, eskilerin deyişi ile ‘efradını cami(ferlerini kapsan) ağyarını mani (diğerlerini dışarıda bırakan)’ bir tanımını yapmak mümkün değildir. Aynı güçlük tanım yerine tasviri esas aldığımızda da geçerlidir. Fakat yine de binlerce yıldır farklı kültür çevrelerinde yürütülmekte olup somut ürünleri ile bugüne ulaşmış bir felsefe etkinliği vardır. Felsefi olanı belirlemek için döngüsel görünümüne rağmen işe yarayan açıklama ‘Felsefe, filozofların yaptığı şeyin adıdır ve filozoflar felsefe yapanlardır’ olmaktadır. Bu sebeple felsefe yaparken ihtiyaç duyulan en önemli şey belli bir felsefeye/filozofa değil her felsefeye/filozofa açık olmayı ihmal etmemektir.¹¹

Türk felsefe hayatının bugünü söz konusu olduğunda içinde bulunduğu bir takım sıkıntılardan söz edilebilir. Bunların başında –farklı anlaşılma- birlikte- terimler ve dil gelmektedir. Diğer sorunlar da bununla bağlantılı veya aynı gerekçenin zamanla ortaya çıkardığı sonuçlar olarak anlaşılabilir.

*Türkiye’de yaklaşık iki yüz yıldır süren batılılaşma çabaları, kendi kültürel geçmişimizle ilişkinin kopmasına veya bazen kutsallaştırılmasına sebebiyet vermiştir. Felsefe hayatımızdaki her sorun (yukarıda ifade edilen terim ve dil sorunu da) bu konunun bir parçası olarak ortaya çıkmıştır.

Bilindiği gibi yenilginin yarattığı olumsuzlukları gidermek maksadıyla yönelmiş olduğumuz batı dünyasının müspet bilim ve teknolojisine talip olurken aynı zamanda değerler dünyasına da uzak durulamamıştır. Bu yönelişin içinde yer alan tarafların bir kısmı felsefe ve bilim etkinliğini Türkçe’nin o günkü terim dünyası ile sürdürmesini ve geleneğin içinde yer alan Arapça’nın imkanlarını kullanmak gerektiğini savunurken, buna yakın bir diğer görüş mevcudu korumak ama yeniyi Türkçe’nin kendi içinden bulmayı tercih etmiştir.¹² Karşı görüş ise Cumhuriyet yıllarında politik gücü de arkasına alarak dili baştan sona ‘öz’ veya ‘arı’laştırmayı tercih etmiş ve Arapça ve Farsça kaynaklı terimleri bugün kullanılmayan

ile ilgili ilginç bir tecrübenin hikayesini sunmaktadır. Ö.N.Soykan, Türkiye’den Felsefe Manzaraları 2, 2. bsk., İstanbul 2003, s.258-262.

⁸ Ö.N.Soykan, Türkiye’den Felsefe Manzaraları 2, 2. bsk., İstanbul 2003, s.260.

⁹ Ö.N.Soykan, Arayışlar Felsefe Konuşmaları 1, İstanbul 1998, s. 99

¹⁰ D. Özlem Bilim Tarih ve Yorum, İstanbul 1998, s. 12

¹¹ “Kendi felsefemizi yapmak için bile ülkemiz dışında, özellikle felsefe geleneğinin öteden beri sürdürüldüğü ülkelerdeki felsefenin durumuna bakmak, bu bakışla edindiğimiz kazanımlarla kendi dil-kültür değerlerimizi sürekli olarak yeniden biçimlemek gereği vardır: Ama eninde sonunda biz, kendi hayatımızın felsefesini yapacağız. Öte yandan biz, kendimizi batıdaki bazı felsefe merkezlerine endekslemekle onların dikkatini çekeceğimizi sanmak yerine, kendi yarattığımız felsefenin başkalarınca da dikkate değer olmasına çaba göstermekle ancak onlardan beklediğimiz ilgiyi bulabileceğimizi bilmeliyiz. Batıda yapılan, katıldığım bazı felsefe toplantılarındaki bir gözlemimi, burada anlatmak isterim: Bu toplantılarda doğulu ya da Afrikalı bir felsefecinin Kant ya da Hegel üstüne yaptığı bir çalışmadan çok, örneğin bir Japon’un kendi dili üstüne söylediklerinin batılı felsefecilerin ilgisini çektiğini gördüm.” Ö.N.Soykan, Türkiye’den Felsefe Manzaraları 2, 2. bsk., İstanbul 2003,

¹² Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. İ.Kara, Bir Felsefe Dili Kurmak, Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkiye’ye Girişi, İstanbul 2001.

Rahmi Karakuş: Türk Felsefesinin İmkamı Üzerine

İslamlık öncesi Türkçe'den veya mevcut Türkçe kelimelerden türetmek yoluyla elden geçirmiştir. Hatta bilim felsefe terimlerinin dünya ile ortaklığını sağlamak düşüncesi ile Latince ve Grekçe'nin esas alınması gerektiğini savunanlar da olmuştur. Bugün daha çok ikincisinin galip geldiğini söylemek gerekir. Bu durum Türk felsefesinde büyük bir anlama sorunu yaratmıştır. Bazen 'bizde felsefe olmadığı için terimlerimiz yetersiz' bazen de 'terimlerimiz yetersiz olduğu için felsefe yapamıyoruz' gibi garip bir çaresizlik veya duygukarmaşası hali yaratılmıştır. Bugün çeviri eserlerde felsefi kavrayış farklarını vurgulamak için çevirmenlerin bazen kendilerince uydurdukları terimlere dahi sıklıkla rastlamak mümkündür. Oysa "felsefi kavramları adlandırmak için kullanılan adların felsefi düşünce tarafından haklılaştırılması gerekir ve bu zor bir iştir. Eski adları bir tarafa fırlatıp atmak kolaydır. Ama onların yerine keyfi olarak başka bir ad geçirme cüreti, düşüncenin travması ve felce uğraması tehlikesini göze almış demektir. Dilin hayatını tepeden inme bir darbe ile değiştirmeye çalışmak, düşüncenin yaratıcılığına katı ve anlaşılmaz sınırlar koymaktır. Saf ya da arı bir dile duyulan özlem metafizik bir sanıdır, çünkü bulaşma ve farklılaşma dilin yaratıcılığının olanaklarıdır."¹³

*Türk felsefesi adlandırmasındaki Türk kelimesi ile Türkiye ve Türkçe merkezli bir değerlendirme kastedilmektedir. Burada Türkçe ile de XIX. yüzyıldan başlayarak İstanbul ve Anadolu esaslı bir temel ve gelişim gösteren Türkçe dil dünyasının geçmişi dışarıda tutularak XX. yüzyıldaki batı kolu öne çıkarılmaktadır. Bu kayıtların dışına çıkıldığında tarihin uzak zamanlarına gitmeksizin Türk ve Türkçe'nin dünyası oldukça geniştir. İ.Kara'nın işaret ettiği gibi XIX. yüzyılda "dilin merkezi İstanbul ve Anadolu olmakla beraber Türkçe düşünce ürünlerinin ortaya çıktığı coğrafya ve mekanlar bugünkü muhayyilemizi zorlayacak genişliktedir: Kazan, Buhara, Taşkent, Bahçesaray, Orenburg, Bakü, Kahire, İskenderiye, Şam, Bağdat, Paris, Londra, Cenevre, Moskova, Sofya, Selanik ..."¹⁴ Üstelik bu dil XI.yüzyılda etimolojik ve semantik bilgiler taşıyan sözlüğünü de ortaya koymuş bir dildir. Türk felsefesi değişindeki Türk kelimesinin vurgusunu herhangi bir ideolojinin emrine vermeksizin yirminci yüzyıl Türkiye Türkçe'sini ve bu dilde yetişenlerin, bu dildeki felsefi ürünlerini kapsayacak şekilde anlamak mümkündür. Ancak bugün Türk felsefesi kavramını kültürel dilsel merkezli anlamakla beraber felsefi ürünler ve felsefeciler olarak genişletmek ve tarih ve coğrafyaya yayma imkanımız şimdilerde daha kolaydır. Siyasi ve teknolojik gelişmeler bunu sağlayacak elverişliliktedir. Türk felsefesi etkinliğini Türkçe'nin doğu kolundaki dil ve düşünce ürünleri ile zenginleştirmek mümkündür. Ancak Türkiye'deki felsefe etkinliği yönünü tamamen batıya çevirmiş görünmektedir.

*Türk felsefe hayatının bir diğer problemi XI.-XII. yüzyıllarda ortaya çıkan bir yaklaşımın felsefeye kültür içinde verdiği (dini) değerdir. Bilindiği gibi İslam dünyası "philo-sophia/ philo-sophos"u bazen felasife/feylosof şeklinde bazen de hikmet/hakim şeklinde anlayarak kullanmıştır.¹⁵ Sophia ile hikmet anlam olarak birbirinin yerine kullanılabilir gözükmektedir kendini daha mütevazı bir seviyede düşünen 'philosophia' ile Kur'an'ın 'hikmeti'nin birbirinin yerine kullanılması dinle felsefeyi eşit konuma getirmiştir. Bunu destekleyen felsefe/filozof ve din/peygamber mukayeseleri (özellikle Farabi, İbn Sina ve Gazali sonrasında İbn Rüşd) ile felsefe din mücadelesi halini almıştır. Gazali ile özdeşleştirilmiş ünlü felsefe karşıtlığı, zamanla kalıcılaşmış ve 'felasife' veya 'feylosof' küfür ya da en azından hafifmeşrep, kalender anlamına gelir olmuştur. O, sloganlaşmış şekliyle küfürle iştigal etmedir, zındıklıktır ve dinin aleyhine çalışan bir etkinliktir. Özellikle kelimeler ve tasavvuf çevrelerinde hakim olan bu yaklaşım toplumun ortak zihniyeti gibidir. Burada Tanzimat'a gelinceye kadar felsefe ile ilgilenilmediği ve felsefenin Gazali sonrasında ortadan kalktığı gibi indirgemeci bir görüşü

¹³ 'Türkiye'de Felsefenin Kuruluşu', Zeynep Direk, Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek, Defter ve Toplum ve Bilim Ortak Çalışma Grubu, İstanbul 1998, s.75.

¹⁴ İ.Kara, Din ile Modernleşme Arasında Çağdaş Türk Düşüncesinin Meseleleri, İstanbul 2003,s.15

¹⁵ Daha geniş bir sorgulama için bkz., İlhan Kutluer, İslâm'ın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru, İstanbul 1996.

savunmak elbette söz konusu değildir. Dile getirilmek istenen sadece felsefe ile uğraşmanın toplum nezdindeki olumsuz itibarıdır. Ayrıca Gazalî'nin eleştirileri ile mahkum edilen belli bir tarz felsefedir ki o bile yeterince başarılı olamamış, belli bir seviye de olsa hem müstakil olarak, hem de problemler ve bazı fikirler bakımından kelim ve tasavvuf alanında yaşamıştır. Yunan Tarzı Felsefe veya Meşşailik veya Aristoculuk olarak adlandırılan¹⁶ bu akımın dışında tasavvuf içinde yürütülen felsefenin henüz işlendiği sorgulandığı söylenemez. Türk düşünce tarihinin en zengin literatür veya alanlarından biri olan tasavvuf ne yazık ki felsefecilerimizin büyük bir kısmının değişik sebeplerle görmezden geldiği, 'dinî alan', 'dinî felsefe' veya tam tersi olarak 'felsefeden korunması gereken özel ve müstakil bir alan' olarak durmaktadır. Tasavvufun çok sayıda ekolü ve edebi alanlara yayılmış ve sindirilmiş olmağı ve mantıklılık (?) kaygısı içinde olmayışı bir engel gibi anlaşılmalıdır. Bu alanın problem soruşturması bakımından, özellikle yakın tarihlerin felsefe yapma örnekleri ile (yorumsamacılık, fenomenoloji, varoluşçuluk gibi) ele alınması dünya felsefesine katımız açısından da büyük bir bakir birikimdir.

Felsefenin dine karşı veya zararlı bir etkinlik olduğu anlayışı ortadan kalkmamakla birlikte bugün etkili değildir. Ancak dinle felsefe arasındaki ilişkiyi ortaçağdaki gibi veya yakın zamanların felsefi anlayışlarından yeni pozitivismi gibi anlamının da bir takım sıkıntılar yaratacağı ortadadır. Her şeyden önce böyle bir anlayış dini ilgilendirmeyen konularda felsefe soruşturmalarını gerekli görmeyerek dışlayacak veya her düşüncüyü dinle ilişkilendirdiği için farklı düşünme tarzlarını felsefe olarak görmeyip reddedecektir.¹⁷

*Diğer bir sorun da Batıda gelişen bazı felsefe akımları ile bilim çevrelerinin felsefeye yaptıkları eleştiriler neticesinde ortaya çıkan bir anlayıştan kaynaklanmaktadır. Bu da 'bilim insanlık sorunlarını çözmeye yeter, metafizik saçmalıklara gerek yok' şeklinde vulgarize edilebilecek görüştür. Felsefenin kendi geçmişindeki bazı olumsuz özelliklerinden kurtulamadığı bir ortamda bilakis onun canlandırılmasına çalışılırken böyle bir anlayış ilginç bir durumdur. Yeterli kesafette bilim etkinliğinin olmadığı bir kültürel ortamda bilime bu tarz bir paye vermek naiv bir tutum olmaktan fazla bir anlam ifade etmese gerektir. Bilimsel bilgi üretimini, bilimsellik niteliğini yaygınlaştırmadan felsefeyi 'bilimsel felsefe' şeklinde anlamak hem bilimsiz hem de şartlar gereği tarihsel anlamda felsefe birikimi eksik olarak felsefe yapmaya çalışmak demektir. Böylece felsefe yerine bilimin yeterli görülmesi, en hafifinden felsefenin bilimin yardımcı disiplini gibi algılanması felsefecileri ve felsefe çalışmalarını önemsizleştirmiştir. Tıpkı dil konusunda olduğu gibi burada da politik güç kendisini hissettirmiş gibidir.¹⁸

*Türk felsefesinin önünde duran sorunlardan biri genel olarak felsefenin de sorunu olan felsefi düşüncenin kökleri meselesidir. Özellikle on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllar boyunca hararetle savunulan ana tez felsefenin bir Yunan medeniyeti eseri olduğu şeklindedir. 18. yüzyıl kaynaklı bu anlayışı Z. Direk R. Bernasconi'ye dayanarak şöyle özetliyor: " Eski Yunanlıların felsefeyi

¹⁶ Konu ile ilgili olarak bakınız Arslan, Ahmet, 'Bir İslâm Felsefesi Var mıdır?', *Yazko Felsefe Yazıları*, 2. Kitap, İstanbul 1982; 'İslâm Felsefesinin Özgünlüğü Sorunu', *Yazko Felsefe Yazıları*, 14. Kitap, İstanbul 1993,

¹⁷ "Sebillürreşad mebahis-i felsefiyeyi de ihtiva edecek, bütün mesalik-i felsefiye erbabının efkar ve mülahazatı için daima sahifelerini açık bulunduracaktır. Fakat hiçbir zaman felsefeyi hedm-i dine alet ittihaz etmeyecektir. Belki felsefenin bir çok mebahisini teyid-i dine hadim kılacaktır. Sebül, mesalik-i muhtelif-i felsefiyeden kemal-i serbesti ile bahsi kebirden addecek kadar mukteza-i zamandan gafil olmadığı gibi felsefenin hücumundan korkacak kadar da zaaf-ı kalbe, zaaf-ı imana mübtela değildir." 'Felsefe', SR, VII/183, s.7 (19 R. evvel 1330/24 Şubat 1327), İ.Kara Bir Felsefe Dili Kurmak, s.29'dan nakil

¹⁸ Mesela Atatürk'ün bilimler ve sanatlar hakkında övücü değerlendirmeleri bulunup bunlar sloganlaştırılarak ortaya aşırı bir bilimcilik tutumu çıkarılmaktadır. Kısaca 'Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir' yargısının yanında felsefe ancak hakiki mürşidin yardımcısı olabilir.

Mısırlılardan öğrendikleri görüşü, Warburton'un 1738 tarihinde dediği gibi, 'Antik Çağ'la ilgili bilinen en sağlam olguydu.' Oysa Hegel, bu tarihin üstünden henüz bir yüzyıl dahi geçmeden yeni ortodoks pozisyonu, felsefenin Eski Yunan'da başladığını ilan eder. Onsekizinci yüzyılın son çeyreğinde geçerli uzlaşma, Yunanlıların başka halklardan hiçbir şey öğrenmiş olamayacaklarıdır. Felsefenin Eski Yunan'da başladığı fikri, 18. yüzyılın sonunda yerleşti. Yunan felsefesinin özerkliğini ilk savunan Dietrich Tiedemann'ın *Geist der spekulativen Philosophie von Thales bis Socrates* 1791 yılında yayınlandı ve bu eserin ardından, Wilhelm Tenneman'ın onbir ciltlik *Geschichte der Philosophie* adlı felsefe tarihi piyasaya çıktı. Tenneman, Tiedemann'ın projesini tüm Batı tarihine yaymaktaydı. Felsefe tarihinin yeniden yazıldığı bu an, Avrupalıların diğer kültürleri inşa ettiği andır. Diğer kültürlerin inşa edilmesini takip eden son iki yüzyıldır felsefe aile içi bir mesele olarak anlatılır. Oysa Batı felsefesinin yeniden kurulmasını başka kültürlerle karşılaşmalar tetiklemiştir."¹⁹

Buna göre felsefe Yunandan bugünkü Batıya intikal ederek gelmiş bir batı medeniyeti ürünüdür. Felsefenin tarihsel gelişiminde İslam dünyası birkaç düşünürü ile aracılık etmiş ve fakat ona bir katkısı olmayan emanetçiler konumunda görülmüştür. Bu düşüncenin gerçeği yansıtmaktan çok yapay olduğu son zamanlardaki bir kısım çalışmalarla ortaya konmuş ve bunlar Türk okuyucusuna da sunulmuştur.²⁰ Böyle bir anlayışın sakıncalarından biri ne yapılırsa yapılsın felsefi düşüncenin dışında kalmaktır. Çünkü Yunanda felsefi düşüncüyü ortaya çıkaran sebepler tarihî olarak biricik sebeplerdir ve bir başka medeniyetler tarafından yaşanamazlar. Diğer kültür çevreleri içinde ortaya konmuş ürünlerin felsefe olarak görülmemesi, daima geride kalmayı da beraberinde getirmekte ve felsefe etkinliğine katılmak için bu batılı birikime bağlı kalma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Batı dışındaki kültür çevrelerinin düşünce ürünleri dinî, mistik özelliktedir ve onlar felsefi düşüncenin ortaya çıkardığı bilim-teknoloji, siyaset vb. sonuçları ortaya çıkaramadıklarından insanlığın gelişmemiş aşamasını yansıtır. Bu anlayışın felsefe etkinliğine katılmak isteyen birinin kendi kültürel geçmişine yabancılaşmasını ortaya çıkaracağı da aşikardır.

*Yukarıdaki soruna bağlı ve onunla kısmen iç içe bir diğer sorun Türk felsefesi deyimi ile daha ziyade yakın zamanlarda batılı felsefe birikimi ile tanışmış felsefecilerimizin felsefe eyleme ve ürünleri kastedilmektedir. Bu anlayışın temelinde Türklerin bütün İslam dünyası gibi onikinci yüzyılla birlikte felsefeden uzaklaştıkları yargısı yatmaktadır. Onikinci yüzyılla birlikte felsefenin A.Arslan'ın deyimi ile Yunan Tarzı felsefenin²¹ olumsuz değerlendirmelerle gözden düşürülmesi söz konusudur. Bu genel olarak felsefe adına teşmil edilmiş bir olumsuzluk olarak süre gelmiştir. Ancak felsefe eylemini belli bir felsefe tarzına kilitlemeksizin ele aldığımızda felsefi düşüncenin kültürel geçmişimizde olmadığı söylenemez. Buna dinî felsefe, mistik felsefe, teosofi gibi adlar verilebilir.

¹⁹ Z.Direk, *Felsefenin Başlangıcı Sorusu, Anlama ve Yorum Doğan Özlem Armağan Kitabı*, Haz. A.Kadir Çüçen, H.Nur Erkazan, Güçlü Ateşoğlu, İstanbul 2004, s.223

²⁰ " Felsefeyi bir Yunan icadı olarak sunan ve felsefenin özünü oluşturan belli başlı anları Batı ile sınırlayan felsefi kanonun belli bir etno-merkeziyetçiliği kurumsallaştırdığına dair çok şey yazıldı son yıllarda. On sekizinci yüzyıldaki felsefe tarihlerinin Hint, Çin, Mısır, vs. düşüncesini henüz hala doğallıkla kapsadıkları gerçeği, on dokuzuncu yüzyılın başında yenilenen felsefi kanonun daha fazla sorgulanmayı gerektiren bir Avrupa kavrayışıyla sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Felsefe tarihinin bir anlatım gibi sunulduğu içinde kanonun bu şekilde kavranmasının halen büyük ölçüde el değmemiş olarak kaldığı düşünüldüğünde, sınırlılıkla ilgili tespitimiz daha da doğru hale gelecektir. Anlatının dışında kalan her şeye çevreleşmiş gibi bakılması bir yana, anlatıya ait olan, örneğin Yahudi ve İslam düşüncesinin katkısı gibi şeylere bile pek az yer verilir. Kanonun Avrupalı etno-merkeziyetçiliği yansıtmaması bir yana, akademik felsefeciler, büyük filozoflar olarak sunulan düşünürlerden bazılarının ırkçılığın tarihine yaptıkları özgül katkılan geniş ölçüde görmezden gelmeye devam ediyorlar." R.Bernasconi, *İrk Kavramını Kim İcat Etti?*, haz.Zeynep Direk, çev. Z.Direk, İsmail Esiner, Tendü Meriç, Nazlı Öktem, İstanbul 2000, s.8

²¹ Ahmet Arslan, 'Bir İslâm Felsefesi Var mıdır?', *Yazko Felsefe Yazıları*, 2. Kitap, İstanbul 1982; 'İslâm Felsefesinin Özgünlüğü Sorunu', *Yazko Felsefe Yazıları*, 14. Kitap, İstanbul 1993.

Rahmi Karakuş: Türk Felsefesinin İmkamı Üzerine

Hatta haşiyeye ve şerhlerle devam etmiş bir ortaçağ tarzı felsefe de denebilir.²² Fakat felsefi düşüncenin her türlü ile bu kültür dünyasından ortadan kalktığı mesnetsiz bir iddiadır. H.Poyraz'ın değerlendirmesi ile "İlkin, bir şeyin mevcut olmadığını söyleyebilmek için, onun mevcut olduğu durumların gözlemlenmesi gerekir. Aksi halde olmayan bir şeyin varolmadığını dile bile getirmeyiz: Olmayan bir şeyi düşünmek mümkün değildir. Bu nedenle, dilde mevcut olmayan bir şeyin, ne varlığından ne de yokluğundan söz edilebilir. Dolayısıyla felsefenin bir kültür içerisindeki varlığı ya da yokluğu hükmü, ancak bir felsefe yapma tarzına göre verilebilir. Bu felsefe yapma tarzı, belli bir felsefe tasarımını gerekli kıldığından, hükmümüz bu tasarımla sınırlı kalacaktır. Osmanlı'da felsefenin olmadığı tezi de, Batılı anlamda bir felsefe tasarımı ile mukayese edilerek verilmektedir. Bu iki yönden sakıncalıdır. (1) Çünkü felsefe yapmanın tek bir Batılı tarzı yoktur. (2) felsefeyi kültürün billurlaşmış bir biçimi olarak düşündüğümüzde, farklı kültürlerin farklı felsefe yapma tarzları olabilir.

Bu iki yönden bakıldığında, Osmanlı'da tehafütler zinciri olarak devam eden İslam Felsefesi geleneğini yok sayamayacağımız gibi, kelam ve tasavvufu da, bizim felsefe geleneğimiz içinde düşünebiliriz. Ayrıca Osmanlı'daki siyasete ve ahlaka dair eserlerin bu çerçeveden değerlendirilmesi, kanaatimize göre daha sağlıklı olacaktır. Bu nedenle 'Osmanlı'da felsefe yoktur' cümlesini yalnızca belli bir felsefe yapma tarzını kastederek söyleyebiliriz. Bu durumda söylenen, başka bir kültürde varolan felsefenin Osmanlı'da olmadığıdır."²³

*Türk felsefesi deyimini ile batı felsefesine bağlanmanın, dolayısıyla İslam felsefesi adlandırmasının kapsamından çıkmanın ortaya çıkardığı durumun bilincinde olmak gerekir. İslam felsefesi deyimini ortaçağlara bağlı zaman sınırları ile düşünülmeceyse yirminci yüzyıl başına kadar Türk felsefesi kavramı içindedir. Burada kastedilen Osmanlı devletinin siyasi belirleyiciliği dolayısıyla İstanbul'un kültür merkez olmasıdır. Diğer taraftan yirminci yüzyılın başlarına kadar gelen bu birikimin içine ilk ve ortaçağ itibarıyla batı ve doğal olarak bütün İslam dünyası varken Türk felsefesini yirminci yüzyıla -özellikle Cumhuriyetle- başlatmak²⁴ ve bunu modern felsefe ile istikamet kazanmış batı felsefesinin bir kolu ile bütünleştirmeye çalışmak düşünce evrenini daraltmak anlamına gelecektir. Oysa Türk felsefesi adlandırmasında ilkçağdan başlayarak bugünkü batı felsefesi ile İslam felsefesinin birikimini bir arada olduğunu unutmamak gerekir. Böylece Türk felsefesi ile felsefe tarihi birikimi açısından neredeyse bütün dünyanın felsefe birikimini zemin olarak kullanan bir felsefe etkinliği gerçekleştirmek manasına gelecektir. Ancak Türkiye'nin uluslar arası şartlar dolayısıyla gelişen sebeplerle İslam dünyasının merkezliğinden çekilmesi akademik çalışmalara da yansımış görülmektedir. Öyle ki batılı akademik çalışmalarda Türkiye'deki düşünce etkinlikleri İslam düşüncesi içinde değerlendirilmez olmuştur.²⁵

²² Gazali' ve İbn Rüşd'ün eserlerinden sonra devam eden Tehafüt geleneği için bkz., M.T.Küyel, Üç Tehafüt Açısından Felsefe-Din Münasebetleri, Ankara 1956; A.Arslan, Tehafüt Haşiyesi, Ankara 1987; Haşiyeye Ala't Tehafüt Tahlili, Ankara 1987; R. Duran, Tehafütü'l-felasife : Kitabü'z-zühr, Alaaddin Ali b. Tusi, Ankara 1990; A.Güzel, Karabagğı ve Tehafüt'ü, Ankara 1991.

²³ H.Poyraz, 'Var mı, Yok mu? Osmanlı'da 'Felsefe Yoktur' İddiası Üzerine...', Türk Yurdu, C19-20, S.148-149, Ankara 2000, s.285-286.

²⁴ Bu dönemdeki felsefi yaklaşımları eleştiren çalışma örnekleri olarak İ.Kara, a.g.e.; D.Cündioğlu, Felsefenin Türkçesi, İstanbul 2004.

²⁵ "Türkiye'de siyasi merkezin 1924 sonrasında, uluslararası şartların da zorlamasıyla dini alana takındığı soğuk ve mesafeli tavrın ve kendisini İslam dünyasına kapatan tutumun, ihmal ve saptırmaların başlıca sebeplerinden biri olduğunda şüphe yoktur. Bu tavır alışı, Türkiye'nin kendisini İslam dünyasının merkezinden ihraç etmesi ve iddialı olabileceği sahalarından çekilmesi süreci de diyebiliriz. Avrupa ve Amerika Akademik çevrelerinin çağdaş İslam düşüncesi çalışmalarında Mısır'ı, Hindistan'ı, Kuzey Afrika'yı, Ortaasya'yı, İran'ı öne çıkarırken Türkiye'yi nerede ise tamamen ihmal etmesi de bizce masum bir davranış değildir ve Türkiye'yi Ankara'nın da tercihlerine muvazi düşecek tarzda İslam dünyasının merkezinden çıkarma teşebbüsleriyle paralellik arz etmektedir," İ.Kara, Din ile Modernlik Arasında, s.29,

*Diğer taraftan Türkiye dışındaki İslam ülkelerinin yaptığı İslam felsefesi çalışmalarında da benzer bir yaklaşım görülür. Bu çalışmaların işaret edilmesi gereken en önemli özelliği İslam felsefesinin klasik çağlarına dair değerlendirmelerinde ortaya çıkmaktadır. M.M.Şerif'in yönetiminde hazırlanmış olan İslam Düşüncesi Tarihi adlı eserde İslam dünyasındaki düşünce etkinliklerine başlamadan önce İslam öncesi Hint, Çin İnan, Arap, Süryani ve Yunan düşüncelerine yer verilirken İslam öncesi Türk düşüncesi yer almamaktadır.²⁶ İslam düşüncesini Arap ve Arapça merkezli bir oluşum olarak kabul eden bu ve benzeri yaklaşımların karşısına benzer bir ırkçı veya kültürel ırkçılıkla çıkmanın²⁷ batı dünyasında felsefi düşüncüyü Yunanla özdeşleştirmekten farklı bir yanı olmasa gerektir. Türk felsefesinde felsefi düşüncenin kökleri bakımından Türk kültürünün şekillendiği tüm ortamların olabildiğince izlenmesi gereklidir. Ancak Türkiye'de İslam öncesi kültürel unsurların felsefi açıdan ele alınmamış ve alınmıyor oluşları büyük bir eksikliktir. Bu dönemlerin bazı önemli dinî ve fikrî unsurlarının avamileşmiş geleneğin veya bir kısım siyasi-ideolojik çevrelerin elinde değersizleştirilmiş olmaları, onları bu şekilde kullananların suçu olmasa gerektir. İslam öncesi döneme yönelik felsefi ilgilerin başta Türkçe üzerinden yürütülmesi,²⁸ başta Türkçe'nin felsefi kabiliyetini ortaya koyacak ve akabinde felsefi kavrayışımızda Türk Felsefe adlandırmasını daha özgün hale getirecektir.

*Türk felsefesinin bir diğer sorunu felsefe eğitimi ile ilgilidir. Orta dereceli okullarda okutulan felsefe eğitimi içerik olarak bir tarafa üniversite giriş sınavı için değeri açısından tam bir itibarsızlık örneği sunmaktadır. Sınav sisteminin gereği olarak düşünülmeyle beraber felsefe sorusu olarak öğrenciye sunulan soruların felsefe derslerini takip etmeyi gerektirmeyecek biçimde oluşu ilginçtir. Üstelik özellikle felsefe dersinin liselerin son sınıfında olması ve bu dönemde öğrencilerin sınav hazırlığı içinde oluşları sınav hazırlık bakımından önemsenen dersler içine felsefe dersinin girmeyişi de ayrı bir prestij kaybı yaratmaktadır. Lise eğitimi sırasındaki felsefe dersi içeriği ayrı bir değerlendirme konusu olacak kadar önemli ve çok unsurludur. Burada üniversite eğitimi açısından sorunu incelemek tercih edilecektir.

Felsefe bölümlerimizin her ne kadar programları birbirine yakın olmakla birlikte bölümlerin felsefe içinde belli bir akıma veya döneme bağlı kalmaları söz konusudur. Bu felsefeye özgü olarak normal karşılanabilir. Fakat bu durum felsefe öğrenimi için gelen öğrencilerin tür bir felsefe anlayışına muhatap olduklarını bilmeksizin bölümlere girişlerinin düşünülmesini gerektirmektedir. Oysa felsefe etkinliği diğer disiplinlerden farklı olarak günümüzün pedagojik ve akademik formatlarını aşan bir özelliğe sahiptir. Her ne kadar Kantvari bir yaklaşımla 'felsefe yapmak öğretilir' yargısı felsefe eğitimi için ortalama öğretim bilgilerinin belirlenebileceğini çağırırsa da bunun aksini mevcut felsefeye giriş kitaplarına bir göz atmakla anlamak mümkündür. Böyle olunca öğrencilerin karşılaştıkları felsefe birikimi ve felsefe tarzını tek felsefe birikimi ve tarzı olarak kazanmalarının çarelerini düşünmek gerekmektedir. söz konusudur. Bu sebeple felsefe bölümlerinde hem farklı felsefe yapmanın temsilcilerine hem de bölümler arasında dönemlik misafir öğretim elemanı uygulamasının işlerlik kazandırılması çalışılması diğer dallara göre çok daha elzemdir.

²⁶ İslam Düşüncesi Tarihi, Türkçe baskının editörü Mustafa Armağan, İstanbul 1990, C.1, s.33-162.

²⁷ İslam felsefesindeki Arap unsurunun hakimiyetini vurgulayan M.Fahri, (İslam Felsefesi Tarihi, çev.K.Turhan, İstanbul 1987), Y.Kumeyr, (İslam Felsefesinin Kaynakları, çev.F.Olguner, İstanbul 1976), Cabiri (Arap Aklının Oluşumu, İstanbul 1997) gibi düşünürler yanında onun Fars unsurunu öne çıkartan H.Corben (İslam Felsefesi Tarihi, çev.A.Arslan, İstanbul 2000) gibi düşünürler de vardır. Bu ve benzeri iddialara karşı bkz. F.Olguner, Türk-İslam Düşüncesi Üzerine, İzmir 1993

²⁸ Bu konudaki çalışmaları bakımından burada özellikle Ömer Naci Soykan, Solmaz Zelyut Hünler ve Sait Başer'i anmak gerekir.

Rahmi Karakuş: *Türk Felsefesinin İmkamı Üzerine*

Diğer bir konu da felsefe derslerinin başta sosyal bilimler olmak üzere felsefe dışındaki bölümlere sınırlı derecede açık oluşudur. Ülkemizdeki bilim ve akademik kavrayış yüzeysel bir pozitivizm sergilediğinden felsefi düşünceye en çok ihtiyaç duyacak bölümlerde dahi yeterli felsefe dersi olduğu söylenemez. Bir zihni tutum olmak bakımından analitik düşünmenin kazandırılacağı yer yüksek öğrenim olması gerekirken bugün üniversitelerimiz alelade manasıyla meslek edindirme okulları haline gelmiş durumdadır.